

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

*Глівінська Л. К.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ЛІНГВОСВІТ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

(Рец. на кн.: Словник мови Лесі Українки (на матеріалі збірки “На крилах пісень”) / [уклад. : Н. О. Данилюк, Н. В. Іовхімчук, Н. П. Дарчук, Н. Г. Чейлитко, В. М. Сорокін ; упоряд. Н. О. Данилюк] ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Ч. 1 (А – М). – Луцьк : Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 236 с.

Творчість знакових постатей в історії національних культур – традиційний об’єкт авторської лексикографії. У словниках збережено мову Данте, В. Шекспіра, М. Сервантеса, Й.-В. Гете, В. Гюго, А. Міцкевича, О. Пушкіна, Т. Шевченка... Є в цьому ряду й Леся Українка, чия “трагічна душа ідеальним голосом високої творчості давала про себе почути світові” [5, с. 7].

Тільки у ХХ столітті мовна практика Лесі Українки набула чіткіших лексикографічних обрисів. Від 1961 р., коли вийшов друком словопоказчик драматичних творів письменниці [3], і фактично донині унікальна спадщина “поетки українського рісорджименту” (Д. Донцов) залишалася поза увагою авторської лексикографії.

Рецензоване видання; словник епістолярних текстів [4]; електронні лексикографічні проекти [7; 8] – це вже новітній етап лінгвістичної рецепції Лесиної творчості.

Ідею впорядкування інтегрованого словника мови Лесі Українки було зніційовано у 80-х рр. ХХ ст. науковцями Луцького педагогічного інституту (нині – Волинський національний університет імені Лесі Українки). Роботу розпочали, але призупинили: перед укладачами постало питання про репрезентативність обраної джерельної бази – академічного зібрання творів Лесі Українки у 12-ти томах (К., 1975 – 1979 рр.). Видання, позначене впливом радянської цензури, не могло слугувати надійною основою для запланованої фундаментальної праці.

У 2001 р. на міжнародній конференції з нагоди 130-річчя від дня народження Лесі Українки йшлося з-поміж іншого й про створення електронної параметризованої бази даних за поетичними текстами славетної письменниці. Про результати актуального проекту доповідали співробітники лабораторії комп’ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка [2].

Відтак у співпраці вчених із двох провідних українських вишів склалися передумови для ефективного вивчення багатогранної творчої особистості.

Матеріалом, самодостатнім для авторського словника, фахівці обрали текстовий масив прижиттєвих видань Лесі Українки. І це, очевидно, має одразу налаштувати потенційного адресата на сприйняття інформації точної, неупередженої. Зрештою, обстоювання “автентичності, першородної чистоти джерела літературної мови у всій багатоскладності її добродійних факторів, якими володіє літературна спадщина Лесі Українки” [1, с. 24], – визначальна складова наукового пошуку.

Рецензований словник окреслює лінгвосвіт першої поетичної збірки Лесі Українки “На крилах пісень”, виданої у Львові 1893 р. Прикметно, що зберігся рукопис цієї збірки: “Учнівський папір у клітинку. Почерк помірно дрібний... Стрімкості письма, ясна річ, не спостерігаємо: то не був процес натхненного писання, а вдумливе й сумлінне переписування автора-читача. У розчерках, якими поетеса часто завершує окремих віршованих текст, закарбовано статичність і чітке бачення композиції майбутньої книжки” [6, с. 185]. Старанно й наполегливо працювала молода письменниця над своєю “первісточкою”, уперше розв’язуючи чимало текстологічних, зокрема й мовно-правописних, питань. Відтак репринт збірки, що його знаходимо в “Словнику мови Лесі Українки” (с. 124–233), – цінний матеріал для проникливого читача-дослідника.

У реєстрі опублікованої (першої) частини словника – іменники-апелятиви з початковими літерами А – М (описові субстантивних загальних назв буде присвячено також другу частину видання; у третій – заплановано представити власні назви й лексику, відтворену латиницею). Як бачимо, лексикографічної параметризації дістав поки що фрагмент мовно-художньої картини світу поетеси. Водночас загальною концепцією проекту передбачено створення вичерпного авторського корпусу текстів (с. 7).

Доцільно з’ясувати типологічну специфіку “Словника мови Лесі Українки”, вказавши на його ключові класифікаційні ознаки. Ідеться про словник <1> *філологічний* (за характером наявних відомостей); <2> *монографічний* (за кількістю репрезентованих авторів); <3> *реєструвальний* (за метою опису); <4> *багатопараметровий* (за способом експлікації матеріалу); <5> *алфавітний* (за впорядкуванням заголовних одиниць). Крім того, за обсягом дібраного матеріалу нинішнє видання належить до словників *диференційного* типу (втім, нагадаємо, що кінцевим результатом має стати всебічне “портретування” художньої мови Лесі Українки).

Аналізована лексикографічна праця поєднує жанрові особливості *частотного словника*, *конкордансу* і *словопоказчика*. Реєстрові одиниці, зведені до леми (вихідної форми), по-перше, мають стислу граматичну характеристику. По-друге, їх супроводжує набір статистичних даних, а саме: абсолютна частота (**xabs**) фіксує загальну кількість уживань слова; середня частота (**xsered**) визначає позицію іменника в різних підвибірках; середнє квадратичне відхилення (**sigma**) дає уявлення про рівномірність розподілу заголовного слова в масиві текстів; коефіцієнт варіації (**v**) вказує на стабільність уживання лексеми. (Обраховано також кількість різних творів (**R**), у яких зустрілася певна одиниця.) По-третє, словник унаочнює синтагматичні можливості поетичної лексики. І це становить його неодмінну перевагу, адже текстоцентричний підхід залишається ключовим в осмисленні художньої мови.

Нарешті, верифікаційну силу видання поглиблює не тільки наявність посилань на джерело ілюстративного матеріалу, а й доступ до повних текстів.

Таким чином, “Словник мови Лесі Українки” має багатопараметрову структуру. Наведемо фрагмент статті з описом домінантної лексеми:

МОРЕ ім. с. р. **xabs**: 46 **xsered**: 3,538 **sigma**: 4,125 **v**: 1,166 **R**: 19 *Час, моя пісне, у світ погуляти, Розправити крильця, пошарпані горем, Час, моя пісне, по волі буяти, Послухать, як вітер заграв **понад морем** (“Грай, моя пісне!..”) // *Плинь, моя пісне, як хвиля хибкая, – Вона не питає, куди вона плине; Линь, моя пісне, як чайка прудкая, – Вона не боїться, що **в морі** загине (“Грай, моя пісне!..”) // Цілу ніч до зорі я не спала, Прислухалась, як **море** шуміло, Як таємная хвиля зітхала – І як серце моє стукотіло (“Безсонна ніч”)... (с. 120).**

Зауважимо, що у світовій лексикографії, зокрема авторській, останнім часом послідовно простежується тенденція до зближення словників різних типів і жанрів. Тому показово, що пошук форми, адекватної для аналізу художнього ідіолекту, а також орієнтація на “перспективу користувача” спонукали й вітчизняних фахівців до інтегрування різнотипних відомостей у “Словнику мови Лесі Українки”.

Варто підкреслити, що нині триває підготовка електронного лінгвістичного ресурсу за текстами Лесі Українки. Так, на сторінках інтернет-порталу MOVA.info (проект лабораторії комп’ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка) вже розміщено частотний словник поетичної збірки “На крилах пісень” [8]. Дослідник має можливість одержати загальні алфавітно-частотні списки і лексем, і словоформ, а також упорядкувати реєстри одиниць у межах різних лексико-граматичних класів (іменників, прикметників, дієслів і под.). Крім того, словник працює у форматі конкордансу. На матеріалі вибірки з текстів Лесі Українки створено ще й морфемний частотний словник, у складі якого – не лише морфеми (кореневі, афіксальні), а й морфемні структури слів, згруповані за кількісно-функціональними моделями. Не менш показовим є те, що кожна морфема ілюстрована лексично (списком слів, у яких вона реалізована) і контекстуально.

Взагалі, програмне забезпечення лінгвістичного порталу MOVA.info дозволяє користувачеві самостійно укладати “робочі” алфавітно-частотні реєстри лексем і словоформ на матеріалі текстів різних стилів і жанрів. База даних містить, зокрема, текстові вибірки ще двох прижиттєвих видань Лесі Українки – поетичних збірок “Думи і мрії” (1899 р.) та “Відгуки” (1902 р.).

Отже, “портретування” художньої мови Лесі Українки здійснюється на засадах сучасної наукометрії. Важливо, що новаторські проекти реалізуються як у традиційній, так і в комп’ютерній лексикографії. Словники друковані й електронні неодмінно знайдуть свого зацікавленого читача.

Напрацювання, що їх досягнуто в аспекті параметризації мовотворчості Лесі Українки, безперечно, заслуговують на схвальну оцінку. Та все ж маємо нагоду сформулювати й певні пропозиції. Оскільки планується видання серії авторських словників, то закономірно, що кожен із них має сприйматися і як частина формозмістового цілого, і як самодостатній продукт. Зрештою, “друкований” словник є закритою інформаційною системою (на відміну від електронного довідкового аналога). Тому, наприклад, мотивація вибору іменника першорядним об’єктом опису,

була б вагомішою на тлі співвідношення різночастиномовних одиниць, зафіксованих у гіпертексті Лесі Українки (кореляції в лексико-граматичній підсистемі – один із потенційних стилетвірних чинників). У перспективі можна здобути нову цікаву інформацію про статистичну “поведінку” поетичної лексики, якщо врахувати додаткові текстові характеристики, як-от: індекс іменних означень (т. зв. епітетизації); ступінь номінальності; індекс дієслівних означень. Доцільно також здійснити моделювання індивідуально-авторської картини світу на засадах ідеографії. Як відомо, композицію своїх книжок Леся Українка обмірковувала з особливою ретельністю: “вона вдавалася до формування нових циклів, не зважаючи на хронологію творів”; “вдумливо розташовувала поезії за тематикою, за творчим настроєм, вибудовуючи поетичну збірку як єдиний художньо-тематичний і стилістичний організм” [6, с. 181].

“Словник мови Лесі Українки” є продуктом раціонального дослідницького підходу і водночас інструментом для комплексного аналізу лінгвальної майстерності поетеси.

Спробуймо пізнати феномен Лесі Українки. До цього наближає її “горда, ясна, огнистая мова!”

Л і т е р а т у р а :

1. *Аврахов Г. Г.* Леся Українка: проблеми текстології та історії друку [Текст] / Григорій Аврахов. – Луцьк : Твердиня, 2007. – 228 с.
2. *Алексієнко Л. А.* Принципи створення параметризованої бази даних за поетичними текстами Лесі Українки [Текст] / Алексієнко Л. А., Дарчук Н. П. // Леся Українка і сучасність : зб. наук. праць / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Т. 1. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2003. – С. 344–353.
3. *Бойко М. Ф.* Словопоказчик драматичних творів Лесі Українки [Текст] / М. Ф. Бойко. – К. : Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1961. – 94 с.
4. *Ганжа С. А.* Словник фразеологічних одиниць епістолярної спадщини Лесі Українки [Текст] / С. А. Ганжа, І. В. Донюш, М. П. Войтенко. – Дніпропетровськ : Пороги, 2009. – 36 с.
5. *Жулинський М. Г.* Ідеальний голос трагічної душі [Текст] / Жулинський М. Г. // Леся Українка і сучасність. – Т. 1. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2003. – С. 3–7.
6. *Мірошниченко Л.* Леся Українка. Життя і тексти [Текст] / Лариса Мірошниченко. – К. : Смолоскип, 2011. – 264 с.
7. Словник Лесі Українки [Електронний ресурс] / [склав Микола Жарких] // Мислене древо : [сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу : <http://myslenedrevo.com.ua/studies/lesja/bio/slovn.html> (27.03.2013). – Назва з екрана.
8. Частотний словник збірки Лесі Українки “На крилах пісень” [Електронний ресурс] / [керівн. проекту Н. П. Дарчук] // Лінгвістичний портал MOVA.info : [сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу : <http://www.mova.info/cfq.aspx?fdid=lunp> (27.03.2013). – Назва з екрана.